

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.ketab.ir

تحریری، محمدباقر، ۱۳۳۲ - ، نوشیحگر .

بازگشت به سوی او: شرح مناجات تائیین / محمدباقر تحریری - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۹۸.

۲۴۰ ص. - (مؤسسه بوستان کتاب: ۲۶۸۶) (حدیث و رجال: ۲۰۲. دعا و مناجات: ۳۰)

ISBN 978-964-09-2022-0

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتاب‌نامه: ص. [۲۳۷] - ۲۴۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. علی بن حسین علیه السلام، امام چهارم، ۳۸-۹۴ق. دعای خُمسه عشر، برگزیده - نقد و تفسیر.
۲. دعای تائیین - نقد و تفسیر، ۳. توبه (اسلام)، الف. علی بن حسین علیه السلام، امام چهارم، ۳۸-۹۴ق. دعای خُمسه عشر، برگزیده - دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، مؤسسه بوستان کتاب. ج. عنوان. د. عنوان: دعای خُمسه عشر مناجات تائیین. ه. عنوان: دعای تائیین، فارسی. شرح. و. شرح مناجات تائیین.

۲۹۷/۷۷۸

BP ۲۷۰/۸۰/خ ۸۰/۳ ت ۳

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۵۶۰۵۹۶۹

۱۳۹۸

■ موضوع: دعا و مناجات: ۳۰ (حدیث و رجال: ۲۰۲)

■ گروه مخاطب: تخصصی (پژوهشگران و اساتید حوزه و دانشگاه)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۶۸۶

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۷۱۹۸

بازگشت به سوی او

شرح مناجات تائبین

محمّد باقر تحریری

بیت
۱۳۹۸

بازگشت به سوی او

شرح مناجات تائین

• نویسنده: محمدباقر تحریری

• ناشر: مؤسسه بوستان کتاب

• لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

• نوبت چاپ: اول ۱۳۹۸ • شماگان: ۵۰۰ • بها: ۳۴۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک مربوط به مؤسسه بوستان کتاب است

Printed in the Islamic Republic of Iran

❖ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفائی)، ص پ ۳۷۱۸۵/۹۱۷، تلفن: ۳۷۱۵۵-۷ • ۳۷۱۵۱-۳۷۷۴۲۱۵۱ • ۳۷۷۴۳۴۲۶ • تلفن پخش: ۳۷۷۴۳۴۲۶

❖ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۲۰۰۰ • ۱۰۰۰ کتاب • همکار ۱۷۰ ناشر)

❖ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، ک ۱۰، تلفن: ۶۶۹۶۹۸۷۸

❖ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع پاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه ۱، سان راه، تلفن: ۳۲۲۳۳۶۷۲

❖ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهارراه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه ۱، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰

❖ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نش خیابان، تلفن: ۳۷۷۲۱۷۸

اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۰۰۲۱۵۵، و یا ارسال درخواست به:

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: www.bustaneketab.com

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته اند:

• اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب و سرویراستار: ابوالفضل طریقه دار • ویراستار: مهدی خلیلیان

• اصلاحات حروف نگاری: الهه سادات طباطبائی و حسین محمدی • صفحه آرای: سکیه ملازاده و احمد مؤتمنی

• نمونه خوانی: مهدی سهرابی • کنترل فنی صفحه آرای: سیدرضا موسوی منش

• مدیر گروه هنری: مسعود نجابتی • طراح جلد: محمود هدایی • اداره آماده سازی: حمیدرضا تیموری

• اداره چاپخانه: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی

رئیس مؤسسه

محمدباقر انصاری

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه
۱۳	کیفیت شرح مناجات
۱۴	ملاک اعتبار و انتساب ادعیه به حضرات ائمه علیهم السلام
۱۷	ضرورت ارتباط تنگاتنگ ما عالمان دین
۱۸	دو نکته اساسی در خواندن ادعیه
۱۸	نکته اول: القای معارف در قالب مناجات
۱۹	نکته دوم: استفاده عملی از نکات تربیتی ادعیه
۱۹	دلیل تفاوت عناوین مناجات‌ها
۲۰	مزیت عرفانی مناجات شعبانیه
۲۱	مناجات تأیید و اهمیت آن
۲۱	ضرورت توجه به حقیقت دعا
۲۱	متن مناجات تأیید امام سجاد علیه السلام
۲۷	فصل اول: لباس خواری و ذلت
۲۷	اولین گام در سیر الی الله

۲۸	سرّ اظهار خطا و تقاضای عفو از ناحیه معصومین علیهم السلام
۳۰	مطلوبیت اظهار تضرع
۳۳	لباس مذلت
۳۴	ذلت ممدوح و ذلت مذموم
۳۴	مصدق ذلت ممدوح
۳۶	زمینه ساز ذلت مذموم

۴۰	فصل سوم: جامه بیچارگی
۴۰	ابعاد درونی معصیت
۴۱	گوناهگونی حالت انسانی
۴۳	لزوم توجه به آثار نیک و بد اعمال
۴۴	گناه، موجب حبط اعمال حرام

۴۷	فصل سوم: مرگ دل
۴۷	عامل مردن دل
۴۸	مراتب حیات انسانی
۴۸	۱. حیات نباتی
۴۹	۲. حیات حیوانی
۴۹	۳. حیات انسانی
۵۰	۴. حیات معنوی و ایمانی
۵۲	گناه و ترک عمل صالح؛ مایه مردن دل
۵۴	گناهان کوچک؛ زمینه ساز گناهان بزرگ
۵۷	فصل چهارم: حیات قلب

فهرست مطالب

۵۷	جایگاه ایمان در نیل به حیات طیبه
۵۹	لزوم امید به توبه‌پذیری خدا
۶۰	توبه از هر گناه؛ متناسب با همان گناه
۶۱	شرط اساسی توبه
۶۳	مطلوب‌بودن مطلق استغفار
۶۴	تأثیر و اهمیت استغفار
۶۶	وسوسهٔ شیطانی و راه مقابله با آن
۶۸	شناخت راه‌های وسوسهٔ شیطان
۷۰	دستور خداوند به توبه
۷۲	حقیقت توبه از جانب خدای متعال
۷۴	فرق وسوسه شیطانی با نفحات رحمانی
۷۷	آرزوی اصلی نفس انسان
۸۰	فصل پنجم: آمرزنده گناهان
۸۰	سرّ سوگندها در قرآن و ادعیه
۸۲	ضرورت اعتذار به درگاه مولا
۸۳	معنای سوگند به عزت الهی
۸۴	طغیان انسان نسبت به دارایی‌هایش
۸۶	راه علاج طغیان‌گری
۸۷	شرایط اجابت دعا
۸۹	ضرورت ادای حقّ صاحبان حق
۹۰	تنها بخشندهٔ گناهان

فصل ششم: جبران‌کننده کمبودها	۹۵
تنها جبران‌کننده کمبودها	۹۵
تعادل در توییخ نفس	۹۶
آثار غفلت و جبران نواقص	۹۸
فصل هفتم: خضوع در محضر یار	۱۰۱
آثار اظهار خضوع در حال مناجات	۱۰۱
حالت سرکشی در برابر حق و تأثیر منفی آن	۱۰۴
فضیلت انابه در مناسبت با توبه	۱۰۵
فصل هشتم: پناهگاه عبد	۱۰۸
حقیقت پناه‌بردن به درگاه الهی	۱۰۸
لزوم پناه‌بردن به خدا از شیطان	۱۰۹
عمومیت نقشه‌های فریب‌گرائه شیطان	۱۱۳
اظهار بی‌پناهی حقیقی به درگاه الهی	۱۱۵
اهمیت انس روحی با خدا و اولیای او	۱۱۷
اقسام پناهندگی به خدا	۱۱۹
فصل نهم: رسوایی زشتی‌ها	۱۲۲
توجه به الطاف الهی؛ زمینه‌ساز ارتقای کیفیت مناجات	۱۲۲
هشدار به پرهیز از سقوط کلی	۱۲۳
فصل دهم: بخشش و پوشش	۱۲۵

فهرست مطالب

نکات سه گانه در مورد گناه.....	۱۲۵
توجه به آثار سوء گناه.....	۱۲۷
دلیل معرفی خداوند به «غافر ذنب کبیر».....	۱۲۸
تأثیر متقابل ظاهر در باطن.....	۱۳۰
نفسانیات منفی و ریشه آن‌ها.....	۱۳۱
فصل نهم: نسیم جانبخش مغفرت.....	۱۳۴
نیاز شدید انسان به آمرزش در قیامت.....	۱۳۴
صحنه ظهور شایع اعمال.....	۱۳۶
فصل دوازدهم: عفو و ستر جلیل.....	۱۳۹
فراگیری ادعیه برای نیازمندی‌های انسانی.....	۱۳۹
معنای صفح الهی از بندگان.....	۱۴۰
مشاهده اعمال زشت در قیامت.....	۱۴۱
ظهور ذلت مذموم و مطلوب در قیامت.....	۱۴۲
ضرورت چشم‌پوشی از خطای دیگران.....	۱۴۵
آثار دنیوی صفح.....	۱۴۶
۱. افزونی عزت.....	۱۴۶
۲. طولانی شدن عمر.....	۱۴۷
۳. ایمنی از بلاها.....	۱۴۷
لزوم اعتدال در عفو.....	۱۴۸
فصل سیزدهم: ابر رحمت و باران رأفت.....	۱۵۰

بازگشت به سوی او

- ۱۵۰ لزوم پرهیز از ارتکاب گناه.
- ۱۵۱ موانع روحی انسان
- ۱۵۵ رأفت خاص الهی به مؤمنان و مصادیق آن

فصل چهاردهم: نجات بخش بندگان

- ۱۵۹ لزوم توجه بنده به مولا
- ۱۶۱ جایگاه پشیمانی و استغفار در مقایسه با توبه
- ۱۶۴ ضرورت پرهیز از غضب حق

فصل پانزدهم: پشیمانی در درگاه دوست

- ۱۶۶ اهمیت استمرار بر جهاد اکبر
- ۱۶۷ ضرورت توبیخ نفس و بازگشت عملی
- ۱۶۸ شرط اساسی تأثیر استغفار
- ۱۷۱ اهمیت و آثار استغفار

فصل شانزدهم: عتاب یار

- ۱۷۵ اظهار استحقاق مؤاخذه از سوی مولا

فصل هفدهم: قدرت و حلم

- ۱۷۷ صفات گوناگون حق
- ۱۷۹ تأثیر قدرت حق در توبه عبد
- ۱۸۱ معنای حلم و غضب
- ۱۸۱ بهره‌گیری از حلم الهی

۱۸۵		ضرورت رفق و مدارا با نفس
۱۸۷		ارتباط مدارای خداوند با علم او
۱۸۹		برخورد متناسب خداوند
۱۹۰		جامعیت ادعیه اهل بیت علیهم السلام
۱۹۲		فصل هجدهم: باب گشوده توبه
۱۹۲		انواع طلب توبه از خداوند
۱۹۴		نقش توبه‌ی غفلت در کمال انسان
۱۹۶		راه علاج غفلت
۱۹۸		فصل نوزدهم: گناه عبت و عفو معبود
۱۹۸		توجه به قبح گناه و تأثیر آن در اجابت توبه
۱۹۹		انواع سخن گفتن در دعا
۲۰۱		فصل بیستم: اظهار ناز و نیاز
۲۰۱		وسعت عفو و خوبی خداوند
۲۰۲		معنای تقاضای عفو از ناحیه معصوم
۲۰۷		فصل بیست و یکم: اضطراب بنده و کرم مولا
۲۰۷		اضطراب انسان و دست‌گیری خداوند
۲۰۹		زمینه پیدایی اضطراب در امور معنوی
۲۱۱		رکن استجابت دعا
۲۱۲		معراج محتاجان

بازگشت به سوی او

۲۱۵ اصرار، آری؛ عجله، خیر

۲۱۷ توسل به اسماء الهی

۲۲۰ شفیع قراردادن صفات الهی در توبه

۲۲۲ توسل به صفت جود الهی

۲۲۴ فصل بیست و دوم: مهربانی یار

۲۲۴ توسل تکوینی؛ نیاز فطری موجودات

۲۲۵ توسل تشریعی؛ مخصوص انسان

۲۲۶ انواع اسباب الهی و وسیع ترین آنها

۲۲۹ فصل بیست و سوم: امید به اجابت و بخشش

۲۲۹ اعتقاد صحیح در مورد استجاب دعا

۲۳۲ شرایط تبدیل گناه به حسنه

۲۳۴ توسل به رحمت الهی؛ حسن ختام مناجات

۲۳۷ کتاب نامه

مقدمه

الحمد لله رب العالمين و صلى الله على محمد و آله الطيبين الطاهرين و
اللعن الدائم على أعدائهم أجمعين.

کیفیت شرح مناجات

برای بررسی سخن هر گوینده مناجات، توجه به دو نکته ضروری است:

اول. توجه به منطق و طرز تفکر او؛

دوم. بررسی اصلی گفتار بدون ضمیمه مطالبی که در حال و هوای گفتار او
خارج است.

در شرح پیش‌رو، حتی‌الامکان کوشش شده است که این نکات را مراعات
شود. البته با توجه به این‌که شیوه حضرت سجاد و ائمه اطهار علیهم‌السلام این است
که معارف توحیدی و الهی و قرآنی را در قالب دعا و مناجات تبیین
می‌فرمایند؛ به طور طبیعی در شرح ادعیه نیز استشهادات به قرآن و روایات
لازم است تا کلام آن بزرگواران در دعا با دیگر بیانات ایشان و نیز با گفته
نورانی خدای متعال در قرآن شریف جمع گردیده و معجونی نورانی و
شفابخش به دست آید.

ملاک اعتبار و انتساب ادعیه به حضرات ائمه علیهم السلام

موضوع شرح حاضر، مناجات پانزده گانه مشهور به «خمسة عشر» و منسوب به امام زین العابدین علیه السلام است. این مناجات را، که در صحیفه سجادیه از آن یاد شده، علامه بزرگوار محمدباقر مجلسی رحمته الله در مجلدات دعای کتاب شریف بحار الانوار نقل کرده است.^۱

اما جدای از ذکر آن در کتاب های معتبر، این ملاک کلی هم در انتساب دعاء او مناجات ها به حضرات معصومین علیهم السلام وجود دارد:

اگر دعا مناجات، زیارت و توسل، سندی خاص - آن گونه که فقها برای استنباط احکام شرعی در روایات فقهی بحث می کنند و سپس آن ها را به طور دقیق به شرع مقدس نسبت می دهند - نداشته باشد، یا سندی نداشته اما به حضرات معصومین علیهم السلام نسبت داده شود، از دو جهت می تواند صحت داشته باشد:

جهت اول: حدیث «من بلغ»: با اعتماد و استفاده از حدیث معروف «من بلغ» می توان به تمامی ادعیه منسوب به معصومین عمل کرد. این حدیث از آن جا که مستفیضه^۲ است، مورد اعتماد فقها و اصولیون قرار دارد. بر اساس این حدیث، انسان می تواند هر عمل مستحبی که در کتاب های علمای دین نقل شده و به رسول اکرم صلی الله علیه و آله یا به یکی از ائمه علیهم السلام نسبت داده شده را، به عنوان مطلوبیت - یعنی به نیت رجا و رسیدن به پاداش - انجام دهد. با همین

۱. علامه مجلسی، بحار الانوار، ج ۹۴، ص ۱۴۲.

۲. روایت مستفیضه، روایتی است که بیشتر از یک مورد در یک مطلب، کلامی از امام علیه السلام نقل می شود، اما به گونه ای نیست که به هیچ وجه قابل تردید نباشد تا به آن خبر متواتر گویند. در این صورت، اگر راویان آن موثق هم نباشند قابل اعتماد است.

نیت، ثواب عمل به او داده می‌شود، هر چند در واقع از رسول اکرم ﷺ یا امام معصوم ﷺ نرسیده باشد.^۱

مضمون حدیث «من بلغ» از امام صادق ﷺ چنین است:

مَنْ بَلَغَهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ شَيْءٌ مِنَ الثَّوَابِ فَفَعَلَ ذَلِكَ طَلَبَ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ
كَانَ لَهُ ذَلِكَ الثَّوَابُ وَإِنْ كَانَ النَّبِيُّ لَمْ يَقُلْهُ؟^۲

کسی که ثوابی (عمل دارای ثواب) از جانب رسول اکرم ﷺ به او برسد و آن را به جهت تبعیت از آن حضرت انجام دهد، به پاداش آن عمل خواهد رسید، اگرچه حضرت آن مطلب را نفرموده باشد.

یعنی اگر مطلبی به آن حضرت نسبت داده شود که نه از واجبات و محرمات بلکه از مستحبات یا مکروهات باشد، در هر قالبی که ذکر گردد، اعم از اعمال و اذکار و دعا و مناجات، انجام آن عمل با استناد به این حدیث صحیح بوده و ثواب عمل به او داده می‌شود. اما واجبات و محرمات باید با استناد دقیق و مطمئن به کتاب و سنت انجام پذیرد که اگر از ضروری دین نباشند، مانند وجوب فروع دین، نماز، روزه و...، باید با اجتهاد و یا با تقلید صحیح از کارشناسان دینی و مجتهدان عادل، و یا از روی احتیاط بدان‌ها عمل شود.

۱. علامه مجلسی، همان، ج ۲، ص ۲۵۶، روایت ۲، متن روایت: عن أبي عبد الله عليه السلام: مَنْ بَلَغَهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ شَيْءٌ مِنَ الثَّوَابِ فَفَعَلَ ذَلِكَ طَلَبَ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ كَانَ لَهُ ذَلِكَ الثَّوَابُ وَإِنْ كَانَ النَّبِيُّ لَمْ يَقُلْهُ. روایت اول و سوم در این صفحه نیز بر این مطلب دلالت می‌کند، اما در روایت چهارم امام باقر ﷺ می‌فرماید: «برای کسی که از جانب خدای متعال ثوابی بر عملی برسد و آن را برای رسیدن به ثوابش انجام دهد به آن ثواب می‌رسد، اگرچه حدیث آن‌طور که به او رسیده نباشد». این رسیدن ثواب از خداوند ممکن است از زبان یکی از ائمه ﷺ به‌طور مستقیم و یا به‌صورت نقل از خداوند متعال باشد، به‌گونه‌ای که احادیث قدسی آن‌طور هستند؛ بنابراین حدیث «من بلغ» مستفیضه می‌شود، چنان‌که در متن ذکر شد.

۲. همان، ج ۲، ص ۲۵۶.

جهت دوم: قطعیت صدور با توجه به مضمون مطلب: علمای علم اخلاق و اهل معرفت، ملاک مهمی برای استناد مطلبی به معصوم علیه السلام در اختیار قرار داده‌اند، که هرگاه از منطبق قرآن و سنت، معارف اصیلی درک شود و دعا یا مناجات یا زیارتی با آن منطبق بوده و مخالفت نداشته باشد، می‌توان آن را به امام نسبت داد. به تعبیر دقیق‌تر، وقتی اهل فن و عالمان آگاه به معارف دین، مضمون دعا و مناجاتی را بررسی کرده و با کلمات دیگران تطبیق دهند و مشاهده کنند که از جهت بلندی مضامین و عمق مطالب قابل مقایسه با کلمات غیر معصوم نیست، تا حدی که امکان ندارد این سخن از غیر امام صادر شده باشد، همین اندازه برای آن که مطلب به امام نسبت داده شود کافی است، به‌ویژه اگر زیارت یا دعا و مناجاتی، مؤیداتی از دعاها و مضامین دیگر در معارف دین داشته باشد.

آنچه مسلم است، هر دو جهت پیش گفته، نیاز به دقت و کارشناسی اهل شناخت و اهل فن و خبرگان امر دارد و دقت و تأمل دقیق و کارشناسانه می‌طلبد. متأسفانه مشاهده می‌شود گاهی اشخاصی که اهل فن نیستند، از جهت اول بیشتر از جهت دوم غفلت می‌کنند و به دلیل عدم دقت و خُبر نبودن، در بعضی زیارت‌ها یا دعاها و مناجات‌ها، از جهت انتساب به معصومین علیهم السلام شبهه ایجاد می‌کنند و اذهان مؤمنان را دچار آشوب و محرومیت از مضامین بلند توحیدی و اخلاقی می‌کنند.

البته حدیث «من بلغ»، هر کتابی که اعمال مستحبی را به رسول اکرم صلی الله علیه و آله یا اهل بیت علیهم السلام نسبت دهد شامل نمی‌شود، چرا که ممکن است نویسندگان آن مجهول بوده و در بین علما معروف نباشد، و در این صورت آسیب سختی به مستحبات و مسائل دینی وارد خواهد شد.

در این زمینه نیز افرادی سودجو و غیرمتخصص وجود دارند که بعضی

دعاها را با نام‌های عجیب و غریب و ظاهر فریبنده منتشر می‌کنند و ساده‌دلان را فریب می‌دهند، غافل از این که مضامین و لحن دعا‌های ذکرشده، گاهی اصلاً با سخن امام معصوم مناسبت ندارد و به هیچ وجه قابل تأیید نیست، مانند دعای هفت‌هیکل، گنج‌العرش و شش‌قفل. عجیب‌تر آن که، خواصی هم برای این ادعیه ذکر می‌شود که در هیچ کتاب معتبری نقل نشده است!

ضرورت ارتباط تنگاتنگ با عالمان دین

البته ممکن است رواج این دعاها در بعضی کشورهای اسلامی یا کشوری که مسلمان‌ها در آن مناطق زندگی می‌کنند، به قصد شوم فریب یا دور کردن انسان‌ها از معارف حقّه شیعه صورت گیرد. به همین جهت انسان در هر جایی که ساکن است، باید در هر زمینه‌ای، پیوسته با عالمان دینی ارتباط داشته باشد و با آن‌ها مشورت و از آن‌ها کسب راهنمایی کند؛ چنان‌که حضرات ائمه (علیهم‌السلام) خود در موارد فراوان به منظور فراگیری معارف دین، انسان‌ها را به رجوع به عالمان دینی و ربانی سفارش کرده، از گفتن یا عمل به اموری که معلوم نیست به ایشان نسبت داشته باشد، به شدت نهی فرموده‌اند، زیرا این شیوه موجب بدعت در دین و داخل کردن موارد غیردینی در دین می‌گردد.^۱

إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ؛ وَذَلِكَ أَنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دُنياً وَلا دِينَاراً وَ
إِنَّمَا وَرَثُوا أَحَادِيثَ مِنْ أَحَادِيثِهِمْ؛ فَمَنْ أَخَذَ شَيْئاً مِنْهَا فَقَدْ أَخَذَ حَقّاً
وَافِراً. فَانْظُرُوا عِلْمَكُمْ هَذَا عَمَّنْ تَأْخُذُونَهُ؛ فَإِنْ فِينَا أَهْلُ الْبَيْتِ وَكُلِّ
خَلْفٍ عُدُولاً يَنْفُونَ عَنْهُ تَحْرِيفَ الْعَالِينَ وَاتِّحَالَ الْمُبْطِلِينَ وَتَأْوِيلَ
الْجَاهِلِينَ؛^۲

۱. مجلسی، بحارالانوار، ج ۲، ص ۸۱ - ۱۰۵.

۲. همان، ص ۹۲.

دانشمندان و وارثان پیامبراند، و این بدان جهت است که پیامبران درهم و دیناری از خود برجای نمی‌گذارند، بلکه سخنان و احادیثی از خود برجای می‌نهند، پس هر کس چیزی از آن‌ها را بگیرد، به بهره‌فراوان دست یافته است. اکنون بنگرید که علم خود را از چه کس می‌گیرید، زیرا در میان ما اهل بیت در هر نسلی، مردمان عادل و هستند که دین را از تحریف گزاف‌کاران و ساخته‌های باطل‌پسندان و تأویل‌نادران می‌پیرایند.

در نکته‌ی اساسی در خواندن ادعیه

از جمله نکته‌های بسیار مهمی که توجه به آن، زمینه بهره‌مندی گوناگون از مناجات‌ها و دعاها را فراهم می‌کند، اقبال به ادعیه با رویکرد مطالعه و دقت و تأمل، علاوه بر جنبه مناجاتی و دعایی و حالی است که دارند. به تعبیر دیگر، درباره دعاها و مناجات‌ها، باید به دو نکته توجه خاص داشت:

نکته اول: القای معارف در قالب مناجات

بخش‌های مختلف ادعیه و مناجات‌ها، در حقیقت دریایی است از معارف اعتقادی، در زمینه توحید، معاد، رسالت و امامت، و معارف عمیقی است مربوط به وظایف عملی و اخلاقی و رابطه بین اعمال و نتائج آن‌ها. در یک کلام، وادی دعا و مناجات، وادی القای معارف گوناگون دینی است. ساحت ادعیه تنها این نیست که انسان در دعا یا مناجات با خدا حالت عاطفی پیدا کرده، دلش بسوزد و اشکش جاری گردد و از عمق حقایق توحیدی و معرفتی آن‌ها غافل باشد! تحصیل و حفظ حالات عاطفی به‌ویژه در مقام خواندن دعا و مناجات لازم است، اما هرگز نباید به این بُعد بسنده شود، بلکه بسیار ضروری است که به بُعد علمی بیان معارف دینی ادعیه نیز با دقت توجه شود.

نکته دوم: استفاده عملی از نکات تربیتی ادعیه

باید راهکارهای عملی و تربیتی موجود در ادعیه استنباط و تحلیل و آن گاه در سیر عملی و اخلاقی اجرا شود. به عنوان نمونه، وقتی واقعیتی درباره اثر گناه، ضمن دعا و مناجات بیان می شود، راهکار پرهیز و شست و شوی آلودگی گناه نیز از دعا یا مناجات استفاده شده، در عمل به کار گرفته شود.

دلیل تفاوت عناوین مناجات ها

مناجات های بانزه، گانه معروف به «مناجات خمسة عشر»، مجموعه رازهای با خدای متعال است که به حضرت سیدالسادین، زین العابدین، امام سجاده علیه السلام منسوب است. هر کدام از این مناجات ها، عنوان جداگانه ای دارند، مانند: مناجات تائبین، مناجات شکین و ... علت تفاوت نام گذاری این ادعیه، بدان سبب است که هر کدام زبانی خاص از گفت و گوی بنده با خدای متعال را دربر دارند و همه در یک سطح نیستند. بعضی از دعاها حاوی معارف اخلاقی و اوصاف نفسانی هستند که شایسته است مؤمن متصف به آنها باشد و یا از رذائل مذکور در ادعیه به دور باشد، از این دسته می توان به دعای شریف مکارم الاخلاق از صحیفه سجادیه اشاره کرد. در بعضی دیگر معارف اعتقادی و معرفتی در قالب دعا بازگو شده است، مانند دعای اول صحیفه سجادیه و دعای افتتاح مربوط به شب های ماه مبارک رمضان، که جلوه های ویژه ای از حمد پروردگار متعال و معارف توحیدی در آنها به چشم می خورد. هر چند قسمت مهمی از ادعیه، دربردارنده درود بر محمد و آل محمد است، که درحقیقت وسیله قراردادن آن آبرومندان درگاه الهی، برای اتصاف به اوصاف والای ایشان و رفع حوائج است.

در مجموع، هر کدام از مناجات‌های رسیده از ناحیه اهل بیت علیهم‌السلام، گویی خاصی از صحبت با پروردگار را متجلی می‌کند، که بیانگر حالات گوناگون بنده در رابطه با خدای متعال است. حضرات ائمه اطهار علیهم‌السلام، به عنوان جانشینان الهی و مخازن اسرار خداوند، عالم به غیب حق بوده، به حالت‌های گوناگون بندگان اشراف دارند و البته در مرحله اول، خود آن بزرگواران دارای این حالت‌های روحانی و معنوی هستند و به همین جهت چنین با خدای متعال درددل کرده‌اند.

علت تفاوت عناوین مناجات‌ها نیز همین است، زیرا هر کدام حال و هوایی خاص داشته، صدر و ایل آن‌ها نیز درباره همان عنوان است.

مزیت عرفانی مناجات شعبانیه

شاید اوج مناجات عید با معبود را بتوان در مناجات شعبانیه یافت. این مناجات الهی، با زبان ویژه‌ای که دارد به دو بخش کلی تقسیم می‌شود:

قسمت اول: بیان حالت‌های اولی عید در این عالم و رابطه دنیایی او با خدای متعال و حالت ضعف، طغیان هواهای نفسانی و امثالهم است.

قسمت دوم: معارف بسیار بلندی است که در والاسرین درجات کمال انسانی، از خدای متعال درخواست شده است.

در هیچ مناجاتی از ائمه علیهم‌السلام، چنین معارف والایی در زمینه کمال انسانی درخواست نشده، و چنان‌که مذکور است، حضرت علی علیه‌السلام آن را انشا فرموده و تمامی ائمه علیهم‌السلام نیز آن را می‌خوانده‌اند.

در هر حال، زبان دعا و مناجات، زبانی خاص است که بیانگر حالات مناجات‌کنندگان با خدای متعال، و گویای حالاتی است که عید در طول زندگی خود با معبود خویش پیدا می‌کند. البته این موضوع درباره کسانی که

در سیر الی الله هستند و تلاش می‌کنند حالات روحی و نفسانی خود را در مسیر بندگی و عبودیت حضرت حق جهت دهند، بیشتر صدق می‌کند.

مناجات تائبین و اهمیت آن

اولین مناجات از مناجات خمسة عشر، «مناجات تائبین» است و کتاب حاضر، شرح و توضیح این دعاست. مناجات مذکور زبان حال خوبی است برای کسانی که در حالت بازگشت و پشیمانی قرار دارند. در واقع امام سجاد علیه السلام با ذکر این جملات، می‌آموزند که انسان در حالت «توبه»، چگونه باید با خدا سخن بگوید.

«توبه»، یکی از حالات خوب و برای همگان لازم و مطلوب است. شاید بتوان گفت این حالت از اولین حالت‌هایی است که در انسان باید حاصل شود تا مورد عنایت بیشتر خدا قرار بگیرد و بتواند در مراحل بندگی حرکت کند، زیرا قبل از شروع به سیر، لازم است سالک، به کیفیت ارتباط خویش با حق تعالی متنبه شده و بفهمد که ارتباطی صحیح و متناسب با مرتبه وجودی خود، که باید به حضرت حق باشد، نداشته است. این توبه به هر میزان عمیق‌تر باشد، حالت توبه نیز کیفیت و عمق بیشتری خواهد داشت و عباد از برکات بیشتری در این زمینه برخوردار خواهد گردید.

امام سجاد علیه السلام با اظهار معارف توحیدی و حالات مناسب بندگان به محضر ربوبی در هر مرحله‌ای که قرار داشته باشد کیفیت سخن گفتن با معبود حقیقی را نیز به ما تعلیم می‌دهد.

ضرورت توجه به حقیقت دعا

نکته مهم در دعا، توجه به حقایق گوناگون موجود در ادعیه و

مناجات‌هاست. حقیقت دعا وقتی ظاهر می‌شود که انسان به حقایق نهفته در ادعیه توجه داشته باشد و تلاش کند آن حقیقت را در وجود خویش تحقق بخشد. دعا‌های وارد شده از حضرات معصومین (علیهم‌السلام) دو چهره دارند:

چهره اول: حقیقت دعا، یعنی توجه به کمالات وجودی حق تعالی، که معمولاً مخفی است و مورد توجه قرار نمی‌گیرد.

چهره دوم: جلوه ظاهری دعا، که همان درخواست و تقاضای عبد از محضر حق تعالی است.

انسان در نیاید که کمالات حق، ذاتی اوست، هرگز دعا در وجودش تحقق پیدا نمی‌کند و نخواهد توانست افاضه کمالات را برای خویش طلب کند و آثار دعا در وجود او ظاهر نخواهد شد، مانند طلب عفو از پروردگار، که اثر آن، زدوده شدن آثار گناهان است.

در این جا از همه کسانی که بنده را در تدوین این اثر، کمک کردند تشکر می‌کنم و حقیقت این مناجات‌ها را از حضرت سجاد (علیه‌السلام) برای آنان طلب می‌کنم.

هم‌چنین از مسئولان محترم مؤسسه بوستان کتاب و کارکنان فهیم و کاردان آن، که در آماده‌سازی و چاپ و نشر این اثر دل‌سوزانه تلاش کردند، به صورت ویژه سپاس گزارم.

حوزه علمیه قم

محمد باقر نوری